

O socjalizmie
i gospodarce
socjalistycznej

OSKAR LANGE

WARSZAWA 1966

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

1066/67
52020
E730

Okladkę i obwolutę projektowała:
Danuta Staszewska

Redaktor techniczny
Halina Olszewska

Korektorzy:
Magdalena Pokryszko, Maria Kopeć

SPIS TREŚCI

Od wydawnictwa	7
I. Nauki społeczne wobec tendencji rozwojowych współczesności	11
O konsekwentne stosowanie analizy marksistowskiej	13
Marksizm a ekonomia burżuazyjna	32
Nauka na zakręcie — ekonomia	63
Rola nauki w rozwoju socjalistycznego społeczeń- stwa	73
Tendencje rozwojowe współczesnej gospodarki i spo- łeczeństwa	90
Ekonomia polityczna	103
Rozwój ekonomiczny i postęp społeczny	144
II. Problemy międzynarodowe	151
John Strachey o współczesnym kapitalizmie	153
Rozbrojenie a rozwój gospodarczy świata	161
Refleksje na temat XXII Zjazdu	173
III. Niektóre zagadnienia polskiej drogi do socjalizmu	197
O niektórych zagadnieniach polskiej drogi do so- cjalizmu	199
Budowa nowego modelu gospodarczego musi oprzeć się na dynamice klasy robotniczej i socjalistycz- nej inteligencji	241
Kierunek: socjalistyczna demokratyzacja	253
Jak sobie wyobrażam polski model gospodarczy	263
W związku z artykułem tow. Garaudy pt. „Libera- lizm i komunizm”	271
[Rolnictwo polskie i socjalizm]. Fragment artykułu: Niektóre problemy rozwoju gospodarczego	277

150787
I

X-85880
150784 I

DK Księgarnia
26.1.67r. 251-
(6.2)

Copyright
by Państwowe Wydawnictwo Naukowe
Warszawa 1966

Printed in Poland

IV. Praktyka gospodarcza i zadania nauki ekonomii	281
W sprawie doraźnego programu	283
Program gospodarczy VII Plenum	301
Rola spółdzielczości w budowie socjalizmu	311
Trzeba usunąć papierkowe bariery dzielące obywatela i urzędnika	333
Tezy w sprawie metod planowania, zarządzania i organizacji produkcji	336
Plan na miarę potrzeb i możliwości kraju	346
Potrzeba praktyki — strategia nauki	362
Propozycje	371
O sytuacji i zadaniach w naukach ekonomicznych	377
O aktualnych problemach polityki inwestycyjnej w kraju	389
Gospodarka Polski na tle dwóch dwudziestolecia	405
Usługi — szansa czy margines	420
Planowanie i koordynacja badań ekonomicznych	425
Od bilansowania do wyboru optymalnego planu	433
Maszyna licząca i rynek	448

OD WYDAWNICTWA

Ukazanie się tej książki na rynku zbiega się z pierwszą rocznicą śmierci jej Autora. Skłania to do uprzytomnienia sobie, jak wielką stratę poniosła nauka polska przez odejście Człowieka — jednego tylko, ale jakże hojnie obdarzonego przez naturę i umiejętnego z jej darów *pro publico bono* korzystać.

Dziesięciolecie, które tworzy ramy chronologiczne książki, to okres zupełnie wyjątkowy zarówno w indywidualnym życiu Oskara Langego, jak i w dziejach socjalizmu, z którym życie to splata się jak najściślej. U progu owego okresu leżą głębokie zmiany, jakie przyniósł w Związku Radzieckim XX Zjazd KPZR, a w Polsce historyczne przemiany związane z październikowym plenum partii w 1956 r.

Brzemienno w wydarzenia rok 1956 zapoczątkował procesy i przemiany, które wyzwoliły ogromną energię społeczną, wzbudziły nowe nadzieje zwiększenia atrakcyjności socjalizmu, pobudziły umysły do samodzielnego myślenia, zrodziły wiele interesujących koncepcji teoretycznych, do których nawiązywać się będzie przez następne dziesięciolecie.

W życiu Oskara Langego rok ten otwiera okres prawdziwej erupcji twórczości naukowej. Siedem książek z kilku różnych gałęzi wiedzy, wiele pomniejszych przyczynków, artykułów i wywiadów, co roku zmieniająca się tematyka wykładów uniwersyteckich, przebogata działalność społeczna i polityczna w kraju i za granicą, patronowanie takim instytucjom, jak Rada Ekonomiczna — oto najważniejsze pozycje bilansu działalności Langego w ostatniej, najbardziej dojrzałej i najbardziej autentycznej dekadzie jego życia.

I. Przed niespełną trzydziestu laty opublikowałem artykuł *O teorii ekonomicznej gospodarki socjalistycznej*¹. Pareto i Barone wykazali, że warunki równowagi ekonomicznej w gospodarce socjalistycznej mogą być wyrażone przez system jednoczesnych równań. Ceny wynikające z tych równań stanowią podstawę dla racjonalnego rachunku ekonomicznego w socjalizmie (w owym czasie rozważano statyczny tylko aspekt równowagi rachunku). W późniejszym okresie Hayek i Robbins twierdzili, że równania Pareto-Barone nie mają praktycznego znaczenia. Rozwiązanie systemu tysięcy lub więcej jednoczesnych równań jest praktycznie niemożliwe i w rezultacie problem rachunku ekonomicznego w warunkach socjalizmu pozostaje praktycznie nierozwiązalny.

* „Życie Gospodarcze” nr 43 z dnia 24 października 1965 r.

Jest to artykuł prof. O. Langego napisany do Księgi Pamiątkowej poświęconej prof. Paulowi Baranowi, przygotowywanej przez Uniwersytet w Stanford. Artykuł ten podyktowany w Cortinie d'Ampezzo (Włochy) w języku angielskim — jest ostatnią pracą profesora Langego. Tłumaczenia dokonał J. G. Zieliński.

¹ „The Review of Economic Studies”, Londyn 1936 i 1937. Przedrukowane w: O. Lange *Pisma ekonomiczne i społeczne*, Warszawa 1961, s. 89-125.

W moim artykule polemizowałem z argumentami Hayeka-Robbinsa, wykazując, w jaki sposób mechanizm rynkowy mógłby być wprowadzony do gospodarki socjalistycznej tak aby to prowadziło do rozwiązania jednoczesnych równań w drodze empirycznego procesu prób i błędów. Punktem wyjścia byłby arbitralny układ cen, po czym ceny wzrastają, gdy popyt przewyższa podaż, i spadają, gdy sytuacja jest odwrotna. Poprzez taki proces prób i błędów — *tâtonements* — wspomniany już przez Walrasa, dochodzi się stopniowo do ostatecznych cen równowagi. Są to ceny spełniające warunki systemu jednoczesnych równań. Przyjmuwałem wówczas bez zastrzeżeń, że ów proces prób i błędów rzeczywiście doprowadza do systemu cen równowagi.

Gdybym dzisiaj zamierzał ponownie napisać mój artykuł, moje zadanie byłoby znacznie łatwiejsze. Moja odpowiedź Hayekowi i Robbinsowi brzmiałaby: na czym polega trudność? Zaprogramujmy układ jednoczesnych równań na elektronicznej maszynie liczącej i otrzymamy odpowiedź w niecałą sekundę. Proces rynkowy ze swą uciążliwą metodą prób i błędów wydaje się przestarzały. Może on być traktowany jako urządzenie rachunkowe wieku przedelektronicznego.

II. Mechanizm rynkowy i metoda prób i błędów proponowane w tym artykule w rzeczywistości spełniały rolę urządzenia rachunkowego dla rozwiązania systemu jednoczesnych równań. Proces ich rozwiązywania dokonywał się poprzez iterację, przy założeniu, że jest ona zbieżna (*convergent*). Proces kolejnych przybliżeń opierał się na zasadzie sprzężenia zwrotnego działającego w ten sposób, że odchylenia od

równowagi są stopniowo eliminowane. Proces ten miał działać jako servo-mechanizm, który poprzez działanie sprzężenia zwrotnego automatycznie eliminuje zakłócenia².

Ten sam proces może być zrealizowany przy pomocy analogowej maszyny elektronowej, która naśladuje proces iteracji zawarty w metodzie prób i błędów mechanizmu rynkowego. Taki analog elektronowy (servo-mechanizm) naśladuje działanie rynku. Twierdzenie to jednakże może być odwrócone: to rynek naśladuje analogową elektronową maszynę liczącą. Innymi słowy, można uważać rynek za *sui generis* maszynę liczącą, która służy rozwiązaniu systemu jednoczesnych równań. Działa on jak maszyna analogowa: servo-mechanizm oparty na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Można traktować rynek jako jeden z najstarszych historycznie sposobów rozwiązywania jednoczesnych równań. Jego interesującym aspektem jest fakt, że mechanizm rozwiązujący działa przez proces społeczny, a nie fizyczny. Okazuje się, że procesy społeczne również mogą służyć jako podstawa dla działania sprzężeń zwrotnych prowadzących do rozwiązania układu równań drogą iteracji.

III. Kierownicy gospodarki socjalistycznej mają dziś dwa instrumenty rachunku ekonomicznego. Jednym jest elektronowa maszyna licząca (*digital computers* lub analogowe mechanizmy symulujące), drugim jest rynek. Także w krajach kapitalistycznych elektronowa maszyna licząca służy w pewnym stopniu jako

² Patrz w tej sprawie J. Steindl *Servo-mechanisms and Controllers in Economic Theory and Policy*, w *On Political Economy and Econometrics* (artykuł w księdze pamiątkowej na 60-lecie O. Langego), Warszawa 1964, zwłaszcza s. 552-554.

instrument rachunku ekonomicznego. Doświadczenie wykazuje, że dla bardzo dużej ilości problemów przybliżenie liniowe jest wystarczające; stąd szerokie zastosowanie techniki programowania liniowego. W gospodarce socjalistycznej tego rodzaju techniki mają nawet szersze pole zastosowania: mogą one być użyte w odniesieniu do gospodarki narodowej jako całości.

Interesujące jest porównanie w gospodarce socjalistycznej względnych zalet rynku i maszyny liczącej. Maszyna licząca ma niewątpliwą przewagę znacznie większej szybkości. Rynek natomiast jest uciążliwym i wolno pracującym servo-mechanizmem. Jego procesy iteracyjne działają ze znacznymi opóźnieniami, oscylacjami i ostatecznie mogą nie być zbieżne. Świadczą o tym cykle typu pajęczyny (*cobweb cycles*), cykle zapasów i reinwestycji, jak również ogólne cykle gospodarcze. Tak więc walrasowskie „*tâtonements*” są pełne nieprzyjemnych fluktuacji, a w dodatku mogą się okazać rozbieżne. Pod tym względem elektronowa maszyna licząca wykazuje niezaprzeczalną wyższość. Pracuje ona z niezwykłą szybkością, nie wywołuje fluktuacji w rzeczywistych procesach gospodarczych i zbieżność jej iteracji jest zapewniona przez samą jej budowę.

Innym brakiem rynku jako servo-mechanizmu jest to, że procesy iteracyjne na nim zachodzące powodują efekty dochodowe. Każda zmiana ceny powoduje straty i zyski dla różnych grup ludzi. Dla zarządzania gospodarką socjalistyczną tworzy to różne problemy społeczne związane z tymi zyskami i stratami. Ponadto może to mobilizować konserwatywny opór prze-

ciwko procesom iteracyjnym związanym z zastosowaniem rynku jako servo-mechanizmu.

IV. Wszystko to jednakże nie świadczy, że rynek nie ma swych względnych zalet. Przede wszystkim nawet najpotężniejsze elektronowe maszyny liczące mają ograniczoną pojemność. Mogą istnieć (i istnieją) procesy ekonomiczne tak skomplikowane pod względem liczby towarów i typu zależności pomiędzy nimi, że żadna maszyna licząca nie może się z nimi uporać lub zbudowanie elektronowej maszyny liczącej o tak wielkiej pojemności może być zbyt kosztowne. W takich przypadkach nie pozostaje nic innego jak użycie staromodnego servo-mechanizmu rynkowego, który ma znacznie bardziej uniwersalne zastosowanie (*much wider working capacity* — dosłownie „znacznie szerszą zdolność pracy”).

Po drugie, rynek jest instytucjonalną częścią składową współczesnej gospodarki socjalistycznej. We wszystkich krajach socjalistycznych (z wyjątkiem pewnych okresów kiedy stosowano racjonowanie) dobra konsumpcyjne są dzielone pomiędzy ludność poprzez rynek. Tutaj rynek jest istniejącą instytucją społeczną i bezużyteczne jest stosowanie odmiennego sposobu rachunku. Elektronowa maszyna licząca może być użyta dla celów opracowania prognoz, ale wyliczone przewidywania muszą być następnie potwierdzone przez aktualne działanie rynku.

V. Istotnym ograniczeniem rynku jest to, że traktuje on problem rachunku wyłącznie w terminach statycznych, tzn. jako problem równowagi. Nie stwarza dostatecznych podstaw dla rozwiązania problemów wzrostu i rozwoju. W szczególności nie stwarza dostatecznej podstawy dla długofalowego pla-

nowania gospodarczego. Wskazywał na to m. in. Paul Baran, którego pamięci artykuł ten jest poświęcony. Dla planowania rozwoju gospodarczego długoterminowe inwestycje muszą być wyjęte z mechanizmu rynkowego i oparte na sądach polityki gospodarczej zmierzającej do pobudzenia tego rozwoju. Jest to niezbędne, ponieważ ceny bieżące odzwierciedlają bieżące dane, podczas gdy inwestycje zmieniają te dane tworząc nowe dochody, nowe techniczne warunki produkcji, a często tworząc także nowe potrzeby (powstanie przemysłu telewizyjnego tworzy popyt na telewizory, a nie na odwrót). Innymi słowy, inwestycje zmieniają warunki podaży i popytu, które określają ceny równowagi. Jest to słuszne w odniesieniu zarówno do kapitalizmu, jak i socjalizmu.

Z wymienionych powodów długoterminowe planowanie rozwoju gospodarczego jest z reguły oparte raczej na ogólnych zasadach polityki gospodarczej niż na rachunkach wykorzystujących ceny bieżące. Jednakże teoria i praktyka programowania matematycznego (liniowego i nieliniowego) umożliwia zastosowanie w tym procesie ścisłego rachunku ekonomicznego. Po ustaleniu obiektywnej funkcji (celu — *J.G.Z.*) (np. maksymalizacji wzrostu dochodu narodowego w pewnym okresie) i określonych ograniczeń można obliczyć przyszłe ceny obrachunkowe. Te ceny obrachunkowe (*shadow prices*) służą jako instrument rachunku ekonomicznego w długoterminowych planach rozwoju. Aktualne ceny równowagi rynkowej są tu niewystarczające, potrzebna jest znajomość ustalonych drogą programowania przyszłych cen obrachunkowych.

Programowanie matematyczne okazuje się niezbędnym instrumentem *optymalnego* długoterminowego planowania gospodarczego. W tym stopniu, w jakim wymaga ono rozwiązywania dużej ilości równań i nierówności, elektronowa maszyna licząca jest niezbędna. Programowanie matematyczne, wspomagane przez elektronowe maszyny liczące, staje się podstawowym narzędziem długofalowego planowania gospodarczego, jak również rozwiązywania dynamicznych problemów ekonomicznych o bardziej ograniczonym zasięgu. Tutaj elektronowa maszyna licząca nie zastępuje rynku. Wypełnia ona funkcje, której rynek nigdy nie był w stanie spełnić.

PAŃSTWOWE
WYDAWNICTWO NAUKOWE

*
Wydanie I. Nakład 5 000+250
egz. Ark. wyd. 19. Ark. druk.
28,5 + wkł. kredowe. Papier
druk. sat. kl. III, 80 g, 82 × 104.
Oddano do składania 10. III.
1966 r. Podpisano do druku
10. X. 1966 r. Druk ukończono
w październiku 1966 r.
Zam. 99/66 — Z-8 Cena zł 25,—

*
WROCŁAWSKA
DRUKARNIA NAUKOWA